

**Sampsa Holopainen, Petri Kallio és Janne Saarikivi (szerk.):
Verba vagantur. Jorma Koivulehto in memoriam**
Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 2016. (MSFOu. 274) 712 o.

„Helsingin yliopiston germaanisen filologian emeritusprofessori Jorma Koivulehto kuoli kotonaan Helsingissä 23. elokuuta 2014. Häneltä jäivät jälkeen vaimo Marja-Liisa os. Pakarinen yli puolen vuosisadan ajalta, kaksi lasta, neljä lastenlasta sekä puolisen tuhatta lainaetymologiaa.” (Jorma Koivulehto, a helsinki egyetem germán filológiai tanszékének professzor emeritusa 2014. augusztus 23-án hunyt el helsinki otthonában. Felesége, Marja-Liisa Pakarinen, akivel több mint fél évszázadig élt együtt, két gyermek, négy unoka és mintegy félezer jövevényező etimológia maradt utána.)

Így kezdi Koivulehto tanítványa Petri Kallio az ismertetendő kötethez írt megemlékezést és méltatást (XII–XV l.). Koivulehto 1934-ben született Tamperében, a Helsinki egyetemen tanult, 1983. és 1997. között itt volt a germán filológia professzora. Koivulehto életének és munkásságának ismertetésétől eltekintek, mivel elhunyt után folyóiratunkban is jelent meg róla nekrológ (Riho Grünthal: In memoriam Jorma Koivulehto (1934–2014) NyK 111 (2015): 442–447). Itt még annyit említek meg Kallio írásából, hogy életében utolsó cikke (ez a mostani kötetben is olvasható) 2009-ben jelent meg. Utána felhagyott a kutatómunkával, amiben az is szerepet játszott, hogy takarékosági okokból (!) elveték egyetemi dolgozószobáját.

A vaskos kötet (XXIV + 712 lap) három részre osztható: bevezető (I–XXIV), Koivulehto 28+1 cikke (1–463. lap), bibliográfia és szómutatók (464–712. lap). A bevezető rész a Tartalomjegyzékkel kezdődik (V–VI. l.). Ezt követi a szerkesztők előszava (VII–XI. l.), amelyben bemutatják a kötetet, illetve köszönetet mondanak azoknak az intézményeknek és személyeknek, akik hozzájárultak a cikkek újraközléséhez. Kallio méltató írásáról már volt szó. Ezt követően Koivulehto két barátja, Unto Salo régész és Raimo Anttila nyelvész nyilatkozik barátságukról, Jorma természetéről, munkásságáról (XVI–XXIII. l.). A beszélgetéseket Janne Saarikivi jegyezte le. A XXIV. lapon pedig maga Koivulehto mosolyog ránk egy fényképről, amely még ereje teljében ábrázolja.

A könyv tudományos szempontból legfontosabb részét természetesen Koivulehto újraközlött cikkei alkotják. Itt említem meg, hogy 1999-ben, Koivulehto 65. születésnapjára is megjelent egy gyűjteményes kötet Klaas Ph. Ruppel szerkesztésében (Verba mutuata. MSFOu. 237.), amelyik német nyelvű cikkeket tartalmaz. Az ott megjelent írások ebbe a kötetbe természetesen nem kerültek be. A mostani kötetben a tanulmányok a megjelenés időrendjében és eredeti formában (vagyis az eredeti nyomdaképpel) és az eredeti bibliográfiával jelentek meg. Ezért aztán az egész kötetnek nincs saját irodalomjegyzéke. A könnyebb

azonosítás érdekében a szerkesztők a margón közlik az eredeti lapszámot is. Az ismertetésben használt lapszámok természetesen a *Verba vagantur* lapszámai.

Másik előzetes megjegyzésem a fenti +1 jelölésre vonatkozik. A kötet utolsó cikke ugyanis csak részben származik Koivulehtotól. A cikk írója, Petri Kallio elmondja, hogy halála előtt néhány évvel Koivulehto átadott neki egy közel 10 cm vastag kézzel írt papírköteget, amely negyven év alatt keletkezett etimológiai feljegyzéseit tartalmazta. Az nem derül ki, hogy az anyag hány etimológiát tartalmaz. Kallio mindenesetre tizenötöt közöl, egyszerűsített, könnyen áttekinthető formában.

Mielőtt a részletekbe mennénk egy kis statisztika a cikkek nyelvéről: kilenc német nyelvű, egy svéd, egy angol, a többi pedig finn. Ami a tematikát illeti az írók fele a finn germán jövevényszavaival foglalkozik, nyolc cikk különböző korú indoeurópai, illetve iráni jövevényszavakkal, három pedig a lappba került jövevényekkel. Érdekeséggént említem, hogy ez utóbbiak közül egy (*Alte Lehnwörter meteorologischen Inhalts: lappisch arve 'Regen'*) folyóiratunkban jelent meg: NyK 91 (1990): 168–171. Négy írás a fenti csoportok egyikébe sem sorolható. A tanulmányok felsorolásától és egyenkénti ismertetésétől eltekintek, ehelyett tematikus csoportosításban foglalkozom az itt közölt tanulmányok által felvetett egyes kérdésekkel. A kötet tartalomjegyzéke olvasható a helsinki Finnugor Társaság (Suomalais-ugrilainen seura) honlapján: <https://www.sgr.fi/sust/sust274>.

A fenti kis statisztika és még inkább Koivulehto bibliográfiájának áttekintése azt mutatja, hogy legfontosabb kutatási területét a finn nyelv régi germán jövevényszavai alkották. Vilhelm Thomsen klasszikus műve (*Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske*, 1869) után is sokan foglalkoztak ezzel a témával. Sőt könyvek készültek magának a kutatásnak a történetéről is: A. D. Kylstra *Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung* (1961) és Tette Hofstra *Ostseefinnisch und Germanisch: Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961* (1985). Ez utóbbi, mint Petri Kallio megállapítja (XIV. l.) „keskittyi melkein kokonaan Koivulehdon saavutuksiin” (szinte kizárólag Koivulehto eredményeire koncentrált). Megemlítendő még az utóbbi évtizedek terméséből A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra és Osmo Nikkilä közös munkája a *Lexikon der Älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* c. három kötetes etimológiai szótár (1991, 1996, 2012) „jota voidaan hyvin pitää Koivulehdon koulukunnan voimannäytteenä, vaikka hän ei itse siinä mukana ollutkaan” (melyet joggal tarthatunk a Koivulehto-iskola erőpróbájának, még ha ő maga nem is vett benne részt) – írja erről Kallio (XIV. l.).

Mivel több száz, igen régi germán jövevényszó mutatható ki a finnból (és a finnségi nyelvekből), nyelvtörténeti szempontból is fontos kérdés, hogy hol? és mikor? vették át ezeket a szavakat. A hol? kérdésre Koivulehto Kustaa Vilkuna néprajztudós szavaival válaszol (8. l.): férfiakból álló germán csapatok beköltöz-

tek a közfinn területekre, adót szedtek tőlük és évszázadokig eltartatták magukat az őslakosokkal. Ami az időpontot illeti, korábban Krisztus születésének idejére vagy az azt megelőző évszázadokra gondoltak, de Vilkuna, Unto Salo régész, Koivulehto és mások túl késeinek tartják ezt az időpontot, ők Kr. e. 1500-1000 tájára, vagyis a bronzkorra gondolnak.

Koivulehto egész életében arra törekedett, hogy jövevényszó kutatásaival alátámassza ezt a feltevést. A feladatot a nyelvész számára nehezíti, hogy sem az átadó, sem az átvevő nyelvnek nincsenek régi nyelvemlékei. A germánoknál a legkorábbi gót nyelvemlékek a Kr. u. VI. századból származnak, finn szövegek pedig csak a reformáció után a XVI. század első felében kerültek lejegyzésre. Vagyis mindkét esetben a nyelvtörténeti rekonstrukcióra vagyunk utalva. Az, hogy rekonstrukciókkal dolgozunk, már önmagában bizonytalansági tényező lehet.

Koivulehto első cikke e tárgykörben 1970-ben jelent meg „Suomen *laiva-sanasta*” (a finn *hajó* szóról) (1–6. l.) Miután cáfolja a korábbi etimológiai kísérleteket, felteszi, hogy a finn szó a **flauja-* 'hajó' germán főnévből származik, amelyben metatézis történt. A metatézist azzal magyarázza, hogy az *-auj-* szekvencia nem fordul elő a finnben. Felhoz továbbá három példát hasonló metatézisre a germán jövevényszavakban. Ezekben azonban jelentéstani problémák vannak, bár szerinte egy 'koponya' jelentésű szó minden további nélkül származhat egy 'lapos tál, tálca' jelentésű germán szóból. Van egy olyan eset is, amikor hasonló körülmények között nem történt metatézis. Természetesen nem állítom, hogy Koivulehto etimológiája téves. Csak arra szerettem volna rámutatni, hogy vannak benne bizonytalansági tényezők, tehát talán nem tekinthető germán eredete olyan biztosnak, mint pl. a *kuningas* 'király' szóé. Azt is meg kell említeni, hogy az új finn etimológiai szótár (SSA) megjegyzés nélkül elfogadja ezt a származtatást.

Következő cikkében (7–15. l.) azt állítja, hogy néhány korai germán jövevényszóban is megtörtént a finn hangtörténetből jól ismert *ti > si* változás. Ez azért fontos, mert korábban ilyeneket nem találtak, a balti eredetű szavak között viszont igen. És mindebből azt következtetést vonták le, hogy a balti jövevényszavak régebbiek, mint a germánok.

Egy 1982-ben megjelent cikkében két finn szó eredetével foglalkozik (*Rasia ja asia* = 'Doboz és dolog'; 67–86. l.) A *rasia* szót korai ősgermán **randja-* / **randia-* alakból származtatja, amelyet egyetlen svéd nyelvjárási adat: *rände* 'keri = äussere Schicht, Schneekruste, (Birken)rinde (vö. SSA 1: 345)' alapján rekonstruál. Az ősgermán szó a *rand* 'széle vminek' főnév származéka lenne. Ahhoz, hogy a mai finn szóhoz eljusson a következő bonyolult hangfejlődést kell feltennie: **randia-* > fi. **rantia* > **rańcia* > **raćia* > *rasia*; illetve **randja-* > **rantja* > **ratja* > **raćja* > **raćia* > *rasia*. Ezekre a hangváltozásokra nemigen van példa. Miért affrikálódott volna a *t*, amikor a finnre inkább a dezaffrikáció jellemző? Mennyi a valószínűsége ezek után ennek az etimológiának, amelyet az SSA ?-lel, de kommentár nélkül elfogad? Erre a kérdésre per-

sze úgy is reagálhatunk, hogy egy erősen vitatható származtatás is jobb a semminél. Koivulehto előtt ugyanis ezt a szót ismeretlen eredetűnek tartották.

Hasonló a helyzet az *asia* eredetével. Itt a mai svéd *ärende* 'dolog, teendő, kérdés' szóból indul ki. Eljut az össkandináv **uR-andia-* alakig, ezt pedig ősgermán **uz-andia-/uz-andja* alakra vezeti vissza. Ebből aztán az igekötőt leszámítva szerinte ugyanúgy alakult a szó alakja a finnben, mint az előzőé. Hogy miért az igekötő nélküli alakot vették át, arra Koivulehtonak két magyarázata is van, vagy volt a szónak az ősgermánban igekötő nélküli alakja is, vagy a kétnyelvű finnek fölöslegesnek találták az igekötőt. Úgy gondolom, hogy ebben az esetben a két magyarázat kevesebb mint az egy. Megemlítem még, hogy a finn *asia* szónak van bizonytalan finnugor származtatása is < fu. * at3. Úgy gondolom, ez sem kevésbé valószínű, mint a germán eredet. Koivulehto megemlíti a finn szó finnugor származtatását és az UEW-ben is van utalás a finnségi szavak esetleges germán eredetére. Az SSA (1: 86) első helyen az *ase-* tö származékának tartja, majd ezt írja: „Rinnastukset etäsukukieliin on tulkittava epävarmoiksi, huomioon arvoinen on sen sijaan germ alkuperän mahdollisuus.” (A távoli rokon nyelvi párhuzamok bizonytalanok tartandók, figyelemre méltó viszont a germán eredet lehetősége.)

A fenti példák bemutatásával nem akartam azt a látszatot kelteni, mintha a szerző munkássága csupa ilyen bizonytalan etimológiából állna. Hakulinen korszakos jelentőségű művében a régi germán jövevényszavak közé tucatjával kerültek be Koivulehto etimológiái (SKRK 4. kiadás: 357–362) és az SSA-ba is számos szószármaztatása bekerült, annak jeléül, hogy a finn nyelvészek ezeket elfogadhatónak tartják. Néhány példa Koivulehtonak az SSA-ba bekerült germán etimológiáira: *karsia* 'nyes' (lehetséges), *kenno* 'lép, méhsejt', *paula* 'kötél, zsinór' (?-lel), *teuras* 'vágómarha', *hauras* 'törékeny' (Itt Koivulehto etimológiája csak a szócikk irodalmában szerepel.) stb.

Többször is átolvasva a szerző germán jövevényszavakról szóló cikkeit egy vonatkozásban hiányérzetem támadt. Többször is említi ugyan a jövevényszavaknak régebbi és újabb rétegét, de nincs a kötetben egy olyan átfogó és részletes tanulmány, amely rendszerezve tárgyalná a velük kapcsolatos problémákat. Hogy szavaimat pontosabbá tegyem, a *Lainoja ja lainakerrostumia* (Jövevényszavak és -rétegek) (32–66. l.) c. tanulmányban néhány szóval kapcsolatban megemlíti egy-két hangtani kritériumot (54. l.), amelyek alkalmasnak tűnnek a régebbi és újabb réteg elkülönítésére. Tulajdonképpen a halála után megjelent *Die Urheimat der Germanen* (433–455) c. rövid összefoglalásában fejti ki rendszerezve a germán jövevényszavakkal kapcsolatos nézeteit, és sorol fel hat hangtani kritériumot a két réteg elválasztására. Véleménye szerint a jövevényszavak átvétele a Kr.e. 1700-500 közé datált skandináv bronzkorban (nordische Bronze-kultur) történt a Finn-öböl partvidékén. A régebbi réteg a korai közfinnbe (Frühurfinnische) került, a későbbi pedig a lappok kiválása után a közfinnbe

(Späturfinnische). A két alapnyelv határát mások nyomán Kr. e. 1000-re teszi. Ezek a megállapítások az említett dolgozat tulajdonképpeni témája szempontjából azért fontosak, mert ha helytállóak, akkor a germán őshaza nem lehetett mástutt, csak Dél-Skandináviában.

Mielőtt rátérnénk Koivulehtónak az indoeurópai jövevényszavakkal kapcsolatos cikkeire, tegyünk egy kis östörténeti kitérőt. A szerző többször is emlegeti a „folytonossági elméletet”, amelyet Christian Carpelan finn régész emlékkönyvében megjelent cikkében fejt ki: *Arkeologia, kielihistoria ja jatkuvuus-teoria* (Régészet, nyelvtörténet és a folytonossági elmélet; 356–368. l.). Az elmélet lényege, hogy a finnségiek elődei már a korai fésűs kerámia megjelenése (kb. 3900 BC) óta folyamatosan a mai Közép- és Dél-Finnország és Észtország területén élnek. Az elmélet elsősorban a régészekről származik, de általában és kisebb-nagyobb fenntartásokkal a finn nyelvtörténészek is elfogadják. Az elmélet jól illik Koivulehto elképzeléseivel, tehát itt is határozottan elutasítja az elméletet ért bírálatokat.

1983-ban jelent meg az első olyan cikke, amely az indoeurópai jövevényszavakkal foglalkozik: *Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa* (A finnek honfoglalása az indoeurópai jövevényszavak fényében); 87–112. l. Ebben kilenc jövevényszót tárgyal, amelyekről azt állítja, hogy „heijastavat indoeurooppalaisen kantakielen tasoa, mutta joiden siitä huolimatta täytyy l e v i k k i – kriteerin nojalla katsoa lainautuneen lähinnä Baltiassa tai Suomessa...” (az indoeurópai alapnyelv szintjét tükrözik, de amelyeket ennek ellenére az elterjedtségi kritérium alapján a Baltikumban vagy Finnországban kölcsönözöttnek kell tekinteni) (92. l.). Nézzünk erre egy példát: a finn *kylmä* ’hideg’ szónak közismert finn-permi etimológiája van, szabályos megfelelői megvannak az észtkben, lappban, mordvinban, cseremiszbén, votjákban és zürjénben, vagyis az összes finn-permi nyelvben. Koivulehto, bár közli a finnugor megfelelőket is, a litván *geluma* ’erős hideg, fagy’ alapján felteszi, hogy a szó balti (?előbalti) eredetű és egy ’szúr, fáj’ jelentésű, végső soron indoeurópai ige származéka. Mi bizonyítja, hogy a képzett szó már a balti (előbalti) alapnyelvben megvolt, és hogy áll a dolog a jelentéssel? Ez utóbbi kérdés a szerzőt is foglalkoztatta, mint az idézet mutatja: „Vaikka periaatteessa olisi tietenkin mahdollista, että tämä liettuasta tavattava merkitys olisi nuorehko, on yhtä hyvin mahdollista, että se on jo ikivanha – ja tähän juuri viittaa vksm. sana” (Elvben lehetséges, hogy a litvánban jelentkező jelentés későbbi eredetű, de ugyanúgy lehetséges, hogy ősi – és éppen erre utal a korai közfinn szó; 106. l.). Ez a megjegyzés a semmitmondás (vagy ősi vagy nem) és a logikai bukfenc iskola-példája, hiszen azzal vél bizonyítani, amit bizonyítani kellene. Ami a finn szó rokon nyelvi megfelelőit illeti, azokat a szerző könnyedén elintézi: nyugatról keletre vándoroltak, és kész!

De miért is kellene egy finn-permi szónak minden áron jövevényszónak lennie? Koivulehto szerint azért, mert ha nem onomatopoeitikus eredetű, akkor

nem keletkezhetett csak úgy, kell idegen forrásának lenni. Ezt ki is fejti egy másik cikkében (383. l.). Koivulehto nézetéből viszont az következne, hogy szavak spontán keletkezésével a korábbi alapnyelvekben sem számolhatunk!

A fentiekén kívül is szép számban vannak Koivulehtonál olyan szavak, amelyeknek finnugor származtatása is van. Némiképp betekintést nyújt a szerző módszerébe a finn *hyvä* 'jó' szó esete. Az UEW szerint a szó **šenä* alakból származtatható, biztos észti, lapp, mordvin és bizonytalan cseremiszi, votják, zürjén és magyar megfelelőekkel. Koivulehto korai ósíráni **tsiva-* alakból származtatja. Csak-hogy az iráni nyelvekben nyoma sincs az átadó nyelvi alaknak. Az óindben van ugyan egy *sivá-* alakú melléknév 'kegyes, jóakarátú, barátságos, kedves' jelentésben, amelyet különösen istenek jelzőjeként használnak. Ebből a finn szó nem származhat. A problémát azonban a szerző megoldja: „On vaikeata käsittää, että varhaiskantairanissa ei olisi kerran ollut samaa keskeistä erityisesti jumalia kuvaavaa adjektiivia kuin muinaisintiaassa.” (Nehéz megérteni, hogy a korai ósírániban valamikor ne lett volna meg ugyanez a – különösen az istenekre alkalmazott – melléknév; 416. l.) És erre a feltevésre alapozza Koivulehto az etimológiát.

Utolsó példám *Saamen ja suomen 'poro'* (A lapp és a finn 'rénszarvas'; 382–389. l.) c. cikkéből származik. A lapp *boazu* és a finn *poro* szavaknak van uráli, illetve finnugor etimológiája. Az UEW az alapalakot **poča* formában rekonstruálja és finn, lapp, cseremiszi, votják, osztják és vogul, valamint ?-lel egy kamasszi folytatót tüntet fel. Koivulehto ezt is előíráni jövevényszónak tartja, az átadó nyelvi alakot nem rekonstruálja, de hosszan bizonygatja, hogy az átadó nyelvben szóbeljei *-*ts-* állt, amelyet finnugor oldalon *-*č-* vel helyettesítettek. Az átadó nyelvi jelentés szerinte '(pien)karja, yksityinen kesytetty kotieläin' (aprójószág, egyedi megszelídített háziállat) volt. Hogy ebből hogyan lett 'rénszarvas', azt nem részletezi. Illetve a jelentések különbségével kapcsolatban azt jegyzi meg, hogy az kulturális és gazdasági okokra vezethető vissza (385. l.).

A kötetben még két nagyobb tanulmány foglalkozik az indoeurópai jövevényszavak kérdésével: *Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa* (Korai indoeurópai kapcsolatok: idejük és helyük a jövevényszavak fényében; 209–238. l.), illetve *The Earliest Contacts between IE and Uralic Speakers in the Light of Lexical Loans* (277–305. l.). Ezekben egyrészt az eddig is ismert szakirodalomra támaszkodva bemutatja az indoeurópai jövevényszavak kronológiai rétegeit, másrészt számos új etimológiával gyarapítja különösen az árja és iráni eredetű szavak csoportját. Ezekről ezt írja: „Varsinaisia arjalaislainsanoja on yllättävän paljon, ja nimenomaan niistä monilla on aivan läntinen, jopa vain itämerensuomeen rajoittuva levikki. Tätä on mahdotonta selittää muuten kuin päättelemällä, että arjalaisia/iranilaisia heimoja on jäänyt ”länteen” (Meglőpően sok a tulajdonképpeni árja jövevényszó, és éppen ezek közül soknak az elterjedése korlátozódik a balti-finnre. Ezt lehetetlen máshogy magyarázni, mint azzal a következtetéssel, hogy árja/iráni törzsek ma-

radtak „nyugaton”; 233–234. l.) Eléggé meglepő és más oldalról alá nem támasztható feltevés.

Az olvasónak az eddigiek után talán az a benyomása támadt, hogy a recensens elfogultan ítéli meg Koivulehto munkásságát. Hogy ezt a félreértést eloszlassam, hadd mondjam el, hogy általánosságban milyen hatást gyakorolt rám a kötet és szerzője. Először is lenyűgöző hatalmas tudása, mindent tud, mindent elolvasott, aminek írásai témájához a legkisebb köze van. Másodikként említeném filológiai alaposágát: minden lehetséges adatot, jelentést, hangtörténeti információt összegyűjt, és rendezett formában nyújtja át az olvasónak. Hallatlanul korrekt, az etimológiai ellen szóló esetleges tényeket, adatokat is lelkiismeretesen bemutatja. Végül azt is meg kell említeni, hogy csodálatos alkotó képzelete volt, ami lehetővé tette, hogy első látásra össze nem tartozó szavakat is etimológiai kapcsolatba hozzon egymással. Igaz, fantáziája talán olykor elragadta, lehetővé tette, hogy túlságosan nagyvonalúan kezeljen egyes problémákat. Ezekből az esetekből mutattam be néhányat a fentiekben. Ha feltesszük, hogy Koivulehto korábban említett ötszáz etimológiájának csak a fele bizonyul maradandónak (ez persze nem valószínű), a megmaradtak is olyan mennyiséget jelentenek, amelyre minden etimológus büszke lehetne.

Hadd idézzem végül Petri Kallio méltató sorait a hagyatékban maradt etimológiákat tartalmazó cikkből: „Lopuksi on todettava, että vaikka Koivulehto ehti julkaista parhaat etymologiansa jo elinaikanaan, hän oli etymologina niin omaa luokkaansa, että moni meistä vähäisemmistä etymologeista olisi onnellinen, mikäli koko uransa aikana pääsisi lähelle pelkästään tässä artikkelissa julkaistavien uusvanhojen etymologioiden määrää ja laatua” (Befejezésül meg kell állapítani, hogy Koivulehto ugyan még életében publikálta legjobb etimológiáit, de etimológusként külön osztályt képezett, ezért sokan közülünk kisebb etimológusok közül boldogok lennének, ha egész pályájuk során meg tudnák közelíteni az ebben a cikkben publikálásra kerülő régi-új etimológiák számát és minőségét; 456. l.).

Visszatérve a kötethez el kell még mondanom, hogy Jorma Koivulehto gondosan összeállított bibliográfiája a 464–477. lapokon található. Ebben a szerkesztők – nagyon helyesen – azt is jelzik, ha egy írás a jelen kötetben is közlésre került. Talán nem okozott volna túl sok munkát, ha a Verba mutuata-kötetben való megjelenést is feltüntették volna.

A terjedelmes szómutatót (478–712. l.) többek segítségével Sampsa Holopainen állította össze. A szómutató Koivulehto teljes etimológiai munkásságát felfedli. Elkészítése heroikus és önfeláldozó munkát követelt, különös tekintettel arra, hogy a szómutatókat nem szokás tudományos teljesítménynek tartani. Néhány számadat, amelyek egyrészt az összeállítás nehézségét, másrészt Koivulehto szerteágazó érdeklődését mutatják: mintegy háromszáz szó képviseli az ősráit és belőle származott másodlagos alapnyelveket (finnugor, finn-permi stb.). A finnségi (balti-finn) nyelvekből mintegy kétezer szó szerepel a szómutatóban, a lappból hétszáz. Ez a szómutató tehát hasznos és szükséges segédeszköz mind-

azok számára, akik etimológizálással, illetve jövevényszó kutatással kívánnak foglalkozni. Koivulehto véleményét akkor is figyelembe kell venni, ha nem mindig tudjuk elfogadni módszereit, vagy nem értünk egyet megállapításaival vagy következtetéseivel.

A szerkesztők hatalmas és fontos munkát végeztek a kötet, a bibliográfia és a szótárak összeállításával. Méltó emléket állítottak mesterüknek. Közel negyven év termését látjuk itt együtt, és ezzel új dimenziót nyer Jorma Koivulehto személye és munkássága. És remélhetőleg arra ösztönzi a fiatalabb kollégákat, hogy folytassák munkáját.

Rövidítések

- SKRK = Hakulinen, Lauri (1979), Suomen kielen rakenne ja kehitys. (Neljäs, korjattu ja lisätty painos.) Otava, Helsinki. (A finn nyelv szerkezete és fejlődése. Negyedik, javított és bővített kiadás.)
- SSA 1 = Itkonen, Erkki – Ulla-Maija Kulonen (szerk.) (1992), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA 2 = Kulonen, Ulla-Maija (szerk.) (1995), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA 3 = Kulonen, Ulla-Maija (szerk.) (2000), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 3. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- UEW = Rédei, Károly (Hrsg.) (1988–1991), Uralisches Etymologisches Wörterbuch. I–III. Budapest – Wiesbaden.

CSÚCS SÁNDOR

Három körösztyén leány. Az első magyar nyelvű dráma. Közreadja Dömötör Adrienne Balassi Kiadó, Budapest, 2018. 127 o.

Filológiai mélyfúrás. Leginkább ez a megjelölés illik Dömötör Adrienne (és Szentgyörgyi Rudolf) könyvére. Adva van ugyanis egy mindössze 40 oldalra terjedő könyvecske, kézzel írva, bizonytalan időből, kódexnek nevezve (Sándorkódex). A kódexnek van modern kiadása is, ez Pusztai István nevéhez fűződik (1987). A vegyes tartalmú könyvecske 21. oldalán kezdődik egy történet, mely a 31. oldalon be is fejeződik: a három keresztyén leány hitvallásáról és mártíromságáról szóló történet. Dömötör Adrienne könyve ezt a történetet járja körül.

A könyv négy fő egységből áll. Az első egységben először a 10 oldalnyi sztori korabeli (16. század eleji) kiejtését tükröző szövegátírás olvasható. Mivel a